

“VAFO” VA “XIYONAT” KONSEPTLARINING LINGVOMADANIY TADQIQI

Gulbahor Nuriddinovna Abdullayeva

Navoiy shahar 11- AFCHO‘IM ingliz tili fani o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7098700>

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy tilshunoslikka yondashuvlar, konsept, “vafo” va “xiyonat” konseptlari xususida fikr yuritiladi. Eng keng tarqalgan lingvistik va madaniy konsept ilmiy adabiyotlarda mavjud bo‘lgan eng dolzarb tushunchalarni to‘ldirish uchun o‘ziga xos usul taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: konsept, konseptning tuzilishi, konseptosfera, leksik mikroparadigma, “vafo” va “xiyonat” konseptlari.

Hozirgi vaqtda lingvokulturologiyada konsept tuzilishini aniqlashga bir necha yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ularning barchasi tarkibiy birlik sifatida ma‘lum bir qoidaga asoslanadi. Konseptual tizim turli darajadagi murakkablik va mavhumlikning semantik tuzilmalari bilan ifodalanadi va tilning leksik tizimida o‘zining ko‘rinishlari mavjud. Lingvistik konseptning ko‘p qatlami uning mavjudligida namoyon bo‘ladi. Hozirgi vaqtda lingvistik retseptologiya sohasidagi bir qator zamonaviy tadqiqotlar asosida konsept tuzilishini aniqlashga doir Y.S.Stepanov, V. I.Karasika, I.A.Sternina, V V.Kolesov va G.G.Slishkinlarning eng mashhur yondashuvlari mavjud.

Y.S.Stepanov kontseptning tuzilishini keng talqin qiladi, u konseptning ko‘p qatlamli ekanligini ta’kidlaydi, uning tuzilishi va tarkibini ajratib ko‘rsatadi:

1. Kontseptda “asosiy xususiyat”, “muhim qatlam”. Unda konsept hamma uchun dolzarbdir. Konsept ushbu madaniyat tilida qanday foydalanish ularni o‘zaro tushunish va muloqot qilish vositasi;
2. Kontseptda “qo‘shimcha” yoki “bir nechta qo‘shimcha”, “passiv” belgilar endi ahamiyatsiz “tarixiy” bo‘lib, faqat ba’zi ijtimoiy guruhlar odamlari bilan muloqot qilishda dolzarbdir;
3. “So‘zma-so‘z ma‘no yoki ichki shakl”. Odatda, umuman amalga oshirilmagan, tashqi, og‘zaki shaklda qo‘lga kiritilgan yoki etimologik, tarixga eng uzoq, belgi tushunchasi . Ushbu yondashuvni diaxronik deb atash mumkin. Uning doirasida konseptning tuzilishi madaniyat doirasida rivojlanishi ko‘rib chiqiladi.

V.V.Kolesovning so‘zlariga ko‘ra, konseptning semantik birligi uning tasvir, tushuncha va ramz ko‘rinishidagi namoyon bo‘lishi ketma-ketligi bilan ta‘minlanadi, psixologik xususiyatga ega belgining asosi tushunchasi ongning mantiqiy funktsiyalarini aks ettiradi va belgi so‘z belgisining umumiy madaniy tarkibiy qismidir .

Ana shunday konseptlardan sanaluvchi vafo va xiyonatni inson shaxsiyatining qarama-qarshi ko‘rinishlari sifatida muhokama qilish, ularni falsafiy, axloqiy,

psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqish, hayotiy va adabiy misollarga murojaat qilish bugungi kundagi dolzarb muammolardan biridir. "Vafo" va "xiyonat" tushunchalari turli davrlarning ko'plab asarlari sujetlarining markazida bo'lib, shaxsiy munosabatlarda ham, ijtimoiy muloqotda ham axloqiy tanlov sharoitida qahramonlarning harakatlarini tavsiflaydi.

Vafo va xiyonat – bu insoniyat uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan ikkita murakkab ijtimoiy konsept. Ma'lumki, vafo ijobiy xususiyatdir. Xiyonat, o'z navbatida, salbiy ma'noga ega. Vafo va xiyonatni nafaqat ikki kishining sevgi munosabatlari prizmasida ko'rib chiqishga arziydi, balki ushbu konseptlar universalidir.

Vafo axloqiy konsept: his-tuyg'ularda, munosabatlarda, o'z vazifalarini bajarishda, burchda chidamlilik va o'zgarmaslik. Vafoni buzish-xiyonat. Vafo bu kimgadir yoki biror narsaga sodiqlik; bu va'dalarida, so'zlarida, munosabatlarida sobitlikdir. Vafo mas'uliyat, qat'iyatlilik, halollik, jasorat, qurbonlikka asoslangan. Shunga o'xshash fazilatlar: bag'ishlanish, o'zgarmaslik, qat'iylik, qat'iyatlilik.

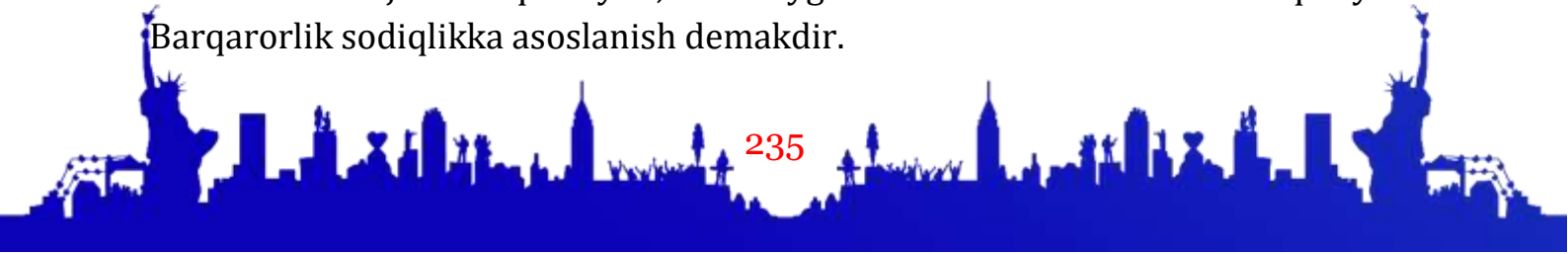
Vafoning sinonimlari sifatida sadoqat, doimiylik, chidamlilik, o'zgarmaslik, qat'iyatlilik, tirishqoqlik, halollik, aniqlik, xizmatga layoqatlilik, vijdonlilik, to'g'rilik, xatosizlik, adolat, ishonchlilik, ravshanlikni sanab o'tish mumkin.

Xiyonat - kimgadir yoki biror narsaga sodiqlikni buzish. Xiyonatning sinonimlari sifatida bevafo, yuzsiz, beburd, zino, ish tashlash, orqa pichoq, murtadlik kabilarni keltirish mumkin.

Ushbu konseptlarni turli ko'rinishlarda ko'rib chiqish mumkin:

1. Keng ma'noda vafo/ xiyonat.
2. Sevgi sohasidagi vafo/ xiyonat.
3. Vatanga sodiqlik / xiyonat.
4. Do'stingizga, o'rtog'ingizga, ishongan odamga nisbatan vafo /xiyonat.
5. O'ziga, axloqiy tamoyillariga, kasbiga, maqsadlariga, so'ziga, diniy e'tiqodlariga sodiqlik/xiyonat.
6. Hayvonlarning egalariga sodiqligi / xiyonat.

Umuman olganda, vafo keng tushuncha. O'zingizga, Vatanga, tamoyillarga sodiq qolish uchun boshqa odamga sodiq bo'lishingiz mumkin. Har holda, bu o'z his-tuyg'ularida va burchlarida o'zgarmas bo'lishni anglatadi. Uning asosi fidoyilik, qat'iylik va sobitlikdir. Bu axloqiy sifat do'stlik va muhabbat munosabatlarida, vatanparvarlikda qadrlanadi. Sodiq odam har qanday past xiyonat qilishga qodir emas. Menimcha, vafo bu har qanday holatda ham o'z va'dalarini bajarish qobiliyati, his-tuyg'ular va munosabatlarda qat'iylik. Barqarorlik sodiqlikka asoslanish demakdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Академ. проект, 2004. – 991 с.
2. Колесов В.В. Философия русского слова. – СПб.: ЮНА, 2002. – 444 с.
3. Yarashova N. J. The lights of jewels of turkic language in the works of Alisher Navoi //Theoretical & Applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука.–2021. – 2021. – Т. 9. – С. 659-661.
4. Jumayevna Y. N. Linguo culture logical features of metaphors in children's literature (On the example of khudayberdi tokhtabayev's creative work) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2019. – Т. 9. – №. 4. – С. 139-145.
5. Jumaevna Y. N. Occupation of the child's personal mental status in dialogual speech //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2020. – Т. 9. – №. 5. – С. 405-408.
6. Jumaevna N. Y. Development of linguocreative abilities in children's speech //Modern Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 3. – С. 5-8.
7. Norboevna Y. R., Jumaevna Y. N. Pleonastic Application Of Synonyms In Alisher Navoi's Works //Psychology and Education Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 1. – С. 10-17.
8. Jumaevna N. Y. Psychological Characteristics of Preschool Children. – 2022.
9. Jumaevna N. Y. Metaphor in children's prose as a linguoculturological phenomenon //Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 18-22.
10. Yusubova R. N. Lingupoetical possibilities of coloring lexemals synonymy against language preferences //湖南大学学报 (自然科学版). – 2021. – Т. 48. – №. 11.
11. Norboyevna Y. R. Structural-semantic, national-cultural features of words in uzbek language //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2020. – Т. 9. – №. 5. – С. 409-414.
12. Юсубова Р. Жаҳон тилшунослигида тежамлиликнинг ўрганилиши //Международный журнал искусство слова. – 2021. – Т. 4. – №. 2.
13. Юсубова Р. Н. и др. Разные принципы в поэтических текстах //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – №. 3. – С. 174-176.

